Příprava a realizace primární prevence na základní škole
Preventation of social-pathology phenomena at elementery school

Mgr. Miroslav Procházka

Katedra pedagogiky a psychologie PF JU v Českých Budějovicích

Klíčová slova: prevence na základních školách, metodik školní prevence, kompetence učitele - metodika, příprava metodiků prevence

Key words: system of prevention, preventative programme ,teatcher – the school preventative worker

Anotace:
Příspěvek je zaměřen na problematiku přípravy a realizace opatření v rámci minimálního preventivního programu na základních školách. Autor sleduje především následující problémy: -postoje žáků k prevenci na škole, výhrady k stávajícímu systému a názory na optimální podobu realizace prevence na škole z pohledů žáků těchto škol, problematiku vlivu učitelů – metodiků školní prevence na řešení otázek spojených s prevencí na škole

Abstract:
Some problems concerning the level of preparation and realization of the primary prevention. In his contribution the author deals with the role of school in the system of prevention, he describes the objectives of prevention, the introduction of preventive programmes and the issue of the role of the teacher – the school preventative worker.

Vedle nezastupitelné role rodiny připadá při hledání, volbě a dotváření životního stylu člověka významná úloha škole. Logicky je proto také škola považována za důležité prostředí pro preventivní působení na děti a mládež. Prioritní bude odborná připravenost pracovníků na realizaci školní primární prevence. Vzdělání pedagogů se samozřejmě díky širokému specifickému a nespecifickému zaměření prevence netýká pouze tzv. drogové problematiky a jiných sociálně nežádoucích jevů (gambling, šikana, extremismus, ap.), ale také důležité roviny vztahů mezi vrstevníky, životního způsobu.

Při realizaci prevence lze říci, že úloha učitele je dvoudimenzionální: jednak jde o úkol vést děti ke zdravému životnímu stylu prostřednictvím cílené výchovy a jednak o vlastní roli učitele jako významné osoby, vzoru pro děti. V rámci cílené výchovy učitel své žáky vybavuje znalostmi, dovednostmi rozvinout a vypěstovat si takový žebříček hodnot, kdy zdraví stojí na předních místech tohoto hodnotového systému. Učitel působí nejen tím, jaké poznatky předává, ale především tím, jak se chová, co vyzařuje celou svou osobností. Učitelův životní styl může být tak pro žáky dobrým příkladem. Učitel by se měl snažit o vytváření pozitivního klimatu ve škole a školní třídě. Je třeba

kultivovat vztahy mezi dětmi, učiteli navzájem, vztahy mezi žáky a jejich učiteli a vztahy učitelů s vedením školy.

Preventivní program je ve škole dnes realizován pod vedením teoreticky i prakticky připraveného pracovníka – metodika prevence. Tento učitel realizující program má základní teoretické znalosti z oblasti drogové problematiky a sociálně nežádoucích jevů a praktické dovednosti v práci s danou cílovou skupinou. Učitel jako pracovník primární prevence má informace o institucích zabývající se primární, sekundární i terciární prevenci a dokáže je využít při preventivní práci. Disponuje informacemi o síti odborných a poradenských služeb v regionu (Pedagogicko-psychologická poradna, kontaktní centra, centra pro pomoc obětem domácího násilí, týraným a zneužívaným dětem, o možnostech anonymního testování HIV/AIDS, atd.) dovede je zprostředkovat žákům i rodičům.

K získání profesionálních znalostí a dovedností potřebných k realizaci minimálních preventivních programů ve školách a školských zařízeních se musí učitelé a další pedagogičtí pracovníci vzdělávat. Příprava je dnes součástí jak pregraduálního, tak i postgraduálního studia na pedagogických fakultách a do realizace přípravy se zapojila síť akreditovaných institucí. Systém vzdělávání však musí zahrnovat i cíleně zaměřené specializované kurzy a metodické semináře. Předpokládá se, že metodik prevence je dnes (7 let po zavedení systému) již dostatečně vzdělán, předpokládá se u něho vždy vysokoškolské vzdělání s doporučeným humanitním zaměřením (nejlépe pedagogika, speciální pedagogika, sociální pedagogika, apod.) a následná speciální příprava pro práci v oblasti primární prevence (výcvik pro metodiky prevence, kurzy zaměřené na verbální a neverbální techniky, sebezkušenostní psychoterapeutické výcviky, kurzy sociálních dovedností atd.).

Požadavky na profesionální výkon funkce školního metodika prevence a rozsah kompetencí metodika primární prevence ve škole můžeme například porovnávat s kompetencemi, které stanovují Standardy pro poskytovatele služeb v oblasti prevence. Na pedagogy, kteří vykonávají ve škole preventivní přednášky a semináře lze také podle Seznamu výkonů protidrogových služeb pohlížet jako na Vyššího adiktologického pracovníka, jemuž je kromě vysokoškolského studia předepisován povinný speciální výcvik v komunikaci nebo terapii v rozsahu 40 – 80 hodin (viz Seznam výkonu protidrogových služeb, 2006, s.16).

Uvedené dokumenty pak konstatují přesný rozsah znalostí a činností, které bude učitel – metodik zabezpečovat. Např. pracovník primární prevence zná teorii a praxi vzniku závislostí a problematiku drogové epidemiologie. Pracovník primární prevence zná základní rizikové a protektivní faktory při vzniku závislosti (na úrovni jedince, rodiny, vrstevníků společnosti). Disponuje znalostmi týkajícími se různých preventivních modelů a přístupů, je schopen efektivně pracovat s danou cílovou populací (tou je většinou třída) s využitím obecně uznávaných technik. Metodik má nejen znalosti primární prevence, ale také má základní vědomosti v oblasti sekundární a terciární prevence Tyto vědomosti se týkají oblasti krizové intervence. Je tedy schopen v případě

identifikace konkrétního problému reference do příslušného zařízení (Standardy pro poskytovatele…, 2003, s.6-9).

Požadavky kladené na pedagoga v souvislostí s realizací prevence jsou tedy značné. Budeme –li v praxi provádět šetření a zjišťovat stav a problémy při vlastní realizaci preventivních programů a fungování metodiků prevence v tomto systému, narazíme na řadu zajímavých zjištění. Vlastní proces evaluace a diagnostiky v rámci tvorby zmiňovaných programů prevence má již propracované základy (Nešpor, Csémy, Sovinová, 1998) a výzkumná šetření v této oblasti potvrzují naléhavost zavedení jednotné metodiky evaluace těchto programů. Rozsáhlý výzkum provedl již na začátku prosazování nové strategie prevence Institut pedagogicko psychologického poradenství - Analýza minimálních preventivních programů (IPPP, 1999). Jednalo se o rozbor 254 programů a následné šetření na 34 školách. Autoři potvrzují zkušenost , že jen 61,4% škol, kde byly analyzovány preventivní programy, provádí vyhodnocení tohoto programu. Hodnotící kritéria jsou přitom různá, někdy se jedná o kvalitativní zjištění (rozhovory, ankety, slohové práce), někdy jen kvantitativní (počet akcí, počet účastníků, množství času věnované prevenci). Novější rozsáhlý výzkum provedený Pedagogickou fakultou UP v Olomouci na 857 školách potvrdil, že jen polovina škol (55,4%) se věnuje hodnocení účinnosti svých programů. Většina ze škol, které hodnocení programů provádějí pak tvrdí, že výsledek aktivit je "dobrý". Pouze 79 škol však disponuje hodnotícími dokumenty o faktické úspěšnosti těchto programů (MŠMT, 2002, s. 6 - 7).

V rámci vlastního výzkumného šetření jsme se v loňském zaměřili na fungování role metodika prevence a jeho přípravu na výkon funkce, dále pak na reflexi fungování preventivních programů žáky základních škol. Cílem této druhé části výzkumu je získat informace od žáků základních škol o fungování prevence, vyhodnotit je a navrhnout změny v systému práce škol v oblasti prevence. Výzkum byl proveden metodou dotazníku na 40 školách v Jihočeském kraji (19 škol), Jihomoravském kraji (5 škol), Severočeském kraji (2 školy), v Středočeském kraji (4 školy), Západočeském kraji (4 školy) a v kraji Vysočina (6 škol). Celkem bylo získáno 1521 vyplněných dotazníků, pro zpracování bylo použito 1210 kompletně zpracovaných odpovědí. Věková hranice u sledovaného souboru žáků základních škol či nižších tříd víceletých gymnázií má nejvyšší četnost ve věkovém rozmezí 12 – 15 lety. V současné době jsou zpracovány nejrozsáhlejší soubory z regionu jihočeského a z kraje Vysočina.

V první části výzkumu byly otázky, které sledovaly cesty, ze který děti čerpají své informace o zdraví a drogách. Děti zde na prvním místě shodně uvádějí rodiče a školu, zajímavý je rozdíl mezi chlapci a děvčaty, kdy u dívek se jako 3. nejdůležitější zdroj informací objevují časopisy. Dále jsme se dotazovali na výskyt kouření a pití alkoholu v sociálním prostředí respondentů a následnou míru vlastních zkušeností s kouřením a alkoholem. Zde můžeme konstatovat, že výsledky odpovídají zjištěním z obdobných výzkumů realizovaných v poslední době, zachytili jsme pouze vyšší míru vlastních zkušeností s alkoholem než s kouřením. V další části výzkumu jsme porovnávali ochotu žáků obrátit se ve vybraných problémových situacích na dospělé či kamarády. Respondenti vybírali ze 4 modelových situací osoby, které by požádali o pomoc – velmi

sympatickým zjištěním je, že vysoké procento žáků (46% chlapců a 52% dívek) vyjadřuje na 1. místě při výskytu šikany (někdo šikanuje tvé spolužáky) potřebu informovat třídního učitele. V situaci, kdy by žák byl šikanován sám se ale hodlá obrátit na tatínka nebo maminku, následně pak na kamaráda. Bohužel poměrně vysoké procento chlapců (36%) uvádím, že si situaci nechá pro sebe.

Součástí výzkumu bylo také sledování kvalitativního hodnocení akcí, jichž se žáci v rámci své školní docházky účastnili. Respondenti uvádějí širokou paletu komentářů. Ze 45 % se jedná o stručné komentáře či jednoslovné výroky, 55% respondentů však využilo příležitosti k charakteristikám akcí, připomínkám i oceněním toho, co považovali osobně za důležité, zajímavé. Dominantní postavení v realizaci prevence má podle rozboru odpovědí provedená přednáška na téma drogy, šikana. Věcné připomínky respondentů uvádějí následující výhrady či doporučení (řazeno podle četnosti):

- děti akce vítají, považují je obecně za užitečné a většina respondentů uvádí, že je jich poměrně málo;
- část respondentů samozřejmě do hodnocení akce uvede, že se jedná o „ulití se“ ze školy, zároveň ale komentář doplňují o naprosto věcné a dobře promyšlené výroky, z nichž vysuzujeme, že aktivity pro ně mají význam a pozorně obsah a způsob práce vyhodnocují;
- témata jsou podle respondentů zajímavá, ale stále se opakující;
- akce hodnotí jako v podstatě zajímavé, ale pro sebe osobně je 42% respondentů uvádí jako osobně nedůležité;
- přednášky jsou pořádány pro velký počet dětí a jsou mnohdy nudné;
- interaktivní semináře děti hodnotí jako zajímavé, ale vadí jim přítomnost učitelů na semináři a snaha organizátorů „vynutit“ si od účastníků diskusi, muset vypovídat před ostatními spolužáky;
- informace na přednáškách a seminářích nejsou podle respondentů důvěryhodné;
- v doporučeních pro provádění dalších akcí si dětí nejčastěji přejí setkání s „vyléčeným feťákem“, který má být, podle jejich slov, tím skutečným odstrašujícím příkladem a dovedl by je varovat, aby podobné věci nezkoušely.

Výzkum postupně dále zpracováváme a připravujeme do konce roku publikování kompletních a přesných zjištění a jejich porovnání. Již naznačené dílčí výsledky ukazují, že ustanovení role metodika prevence má pro školu velký význam pouze v případě, že bude sledovat a vyhodnocovat realizované aktivity, stanovený program dodržovat a inovovat. Funkcí metodika prevence je vytvořena možnost, kdy na škole nalezneme specialistu, připraveného, motivovaného a schopného provádět prevenci i pomáhat řešit problémové výchovné situace. Výsledky výzkumu, které budeme rozesílat na školy, by měly být zpětnou vazbou pro úpravu fungování prevence a měly by také iniciovat další evaluaci preventivních programů realizovaných na školách.

Literatura:

JEDLIČKA, R. - KOŤA, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.* Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-555-8.
kol. *Evaluace a diagnostika preventivních programů.* Praha: MŠMT, odbor pro mládež, 2002.
NEŠPOR, K., CSÉMY, L., SOVINOVÁ, H. *Programy prevence závislostí a možnosti jejich hodnocení.* Praha: Státní zdravotní ústav, 1998, ISBN 80-7071-110-8
ONDREJKOVIČ, P. - POLIAKOVÁ, E a kol. *Protidrogová výchova.* Bratislava: Veda, 1999. ISBN 80-224-0553-1.
Seznam a definice výkonů drogových služeb. Praha, Sekretariát RVKPP, 2006
Usnesení Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky ze dne 30.9. 2005, Standardy odborné způsobilosti programů primární prevence. Praha, Sekretariát RVKPP, 2005

www.ippp.cz
www.msmt.cz